

***Rozhovor s pamětníkem
panem Pavlem Nesvadbou, PhD,
o jeho životě ve Skotsku***



Věra Mužíková

Dneska je pondělí 24. dubna 2023. Jsme ve skotském městě Aberdeen a já jsem přijala pozvání pana Pavla Nesvadby - krajana, československého rodáka a dnes již i pamětníka - na zajímavé povídání o jeho životě v rámci projektu Paměť národa. Dobrý den, pane Nesvadbo.

Pavel Nesvadba

Dobrý den, paní Mužíková.

Věra Mužíková

Jakpak se dneska máte?

Pavel Nesvadba

Mám se výborně, sluníčko svítí, takže nálada je pozvednutá.

Věra Mužíková

Výborně, takže můžeme začít? Můžu se začít ptát? Moje první otázka bude směřovat k Vašemu dětství a mládí. Zajímalo by nás, kde jste se v Československu narodil a něco o Vašem mládí, o Vaší rodině, jestli máte sourozence, o škole? Prosím.

Pavel Nesvadba

Jistě, jistě, rád vám vyhovím a ještě chci poděkovat tady za tu příležitost, že můžu vyjevovat svůj životopis. Snad to někomu bude k něčemu dobré. Já su narozen v Brně. Když chcete detaily, tak moje maminka, Vlasta Nesvadbová, rozená Binková, mně dala život v Brně, v porodnici na Obilním trhu. Je to tam stále. Já tam někdy chodím a dumám, no, tady jsem se narodil. Tak to bylo v květnu 47, 1947. Mojí mamince tehdy bylo 28 let, otci o rok víc. Mám pak jednoho dalšího sourozence, o dva roky mladšího bratra. Moje maminka byla lékárenská laborantka, otec byl fyzikální chemik, RNDr., a také měl titul v oboru farmacie.

Rodiče se bohužel rozvedli, když mně bylo 12 let, ale problémy už byly dříve v tom vztahu, to mně samozřejmě kalilo radost ze života. Bydlel jsem s maminkou a s bratrem na ulici Slovákova, později u prarodičů na ulici Hilleho. S otcem jsem se vídával o prázdninách. Bral mě k sobě, bydlel zpočátku mimo Brno. Otce, jako mužskou postavu v rodině, mně nahradil můj dědeček, otec mojí maminky. Byl právník a rozuměl politice. Mimo jiné předpověděl problémy Británie, tedy Spojeného království, *vis-a-vis* pevninská Evropa. Dnes žijeme v době *brexitu* a došlo na slova mého dědečka. Dědeček viděl ty problémy, které můžou nastat, a já jsem se ho ptal: Co, co to může být, dědo? Děda mně vysvětloval: Když Británie vstoupí do Evropského Společenství tak ho rozbije, a třeskl pěstí do vzduchu, Víš, Británie má takovou věc, jmenuje se to *Commonwealth*, a učil mě vyslovit *Commonwealth*, na konci je to t-h, tak jak se to dělá, strčíš jazyk mezi zuby a řekneš z, tak to je. Dodneška je to pro mě *very* jako *very funny*. Já se omlouvám, že občas tam mně sklouzne trochu angličtiny.

Na formování mého charakteru měl můj otec a děda taky velký vliv. Já na ně stále vzpomínám. Do školy jsme chodili na Veverčí ulici, bylo to hned za rohem od Slovákovy ulice, kde jsme bydleli. Byl jsem tehdy mladý, tehdy bez problémů dospělých. Vcelku šťastné dny jsme prožívali, pokud se člověk přizpůsobil režimu, ale to nebyl tak velký problém. Měl jsem kamarády jednak ze základní školy, pak ze střední školy a z univerzity, kde jsem studoval, a s některými su ve styku dodnes. Jako koníčka, koníčky jsem měl elektrotechniku, vyráběli jsme rádia, zesilovače, tehdy letěla hudba, že, *bigbeat*, čili čím víc hlasitější, tím lepší. Tak jsme se překonávali ve výkonu. A jiné elektrické věci, například jsem sestrojil spolu s otcem

barevnou hudbou pro skupinu Synkopy 61. Barevná hudba, tehdy to teprv začínalo, dneska už je toho habaděj, ale tehdy jsme na tom, tak říkajíc, se vyžívali a bastili. No a taky jsem měl rád šachy, hrál jsem s dědou a s kamarády šachy. Tak to je asi tak všechno, co bych řekl z mého mládí.

Další segment by mohl být vzpomínky na totalitní režim.

Věra Mužíková

Dobře. Povězte nám, pane Nesvadbo, Vaše vzpomínky na totalitní režim, jak jste to vnímal, jak na Vás ta doba působila v době vlastně Vašeho mládí.

Pavel Nesvadba

Ano, samozřejmě nějaké vzpomínky mám, sice já jsem byl kluk v té době v podstatě a do mého vědomí to tak nezapadávalo, co se dělo. V padesátých letech, to ještě jsem o tom moc nevěděl, co se dělo. Ty procesy třeba se Slánským, ale potom, jak už jsem dospíval, tak samozřejmě jsem to vnímal. Řekl bych, obecně, politicky všechno bylo celkem jednoduché, byl východní blok, západní blok, studená válka a západ byl nepřítel, Německo taky bylo, jako soused, začínalo být nepřítel, protože začala remilitarizace, Bundeswehr. Bundeswehr byl, to jsem slyšel v rádiu stále Bundeswehr, a to byla jako odstrašující věc, Bundeswehr. Na to si pamatuju jednu básničku, to byla taková protest: Já mám kamaráda v USA, ať žije Amerika, Bundeswehr.

To pak ještě jde dál. Je to teda ne moc chutné, jako to byla jako protest song. Je k tomu i melodie, kterou bych mohl zaspívat, ale nechme toho. Prostě vše vystihovalo heslo *Kdo nejde s námi, jde proti nám*. A to si každé může dohledat v internetu, co se všechno tam dělo. Já bych jenom řekl, co mně osobně utkvělo v paměti, bylo to heslo *K budování a obraně vlasti buď připraven* a odpověď byla *Vždy připraven*. To je, já jsem onehdy se díval na filmy, jeden kanál je věnovaný válečným vzpomínkám, na vzrůst nacismu, ten pozdrav *Heil Hitler*, že, a ty rituály, jak se muselo zdravit a do jisté míry v komunismu, by to bylo podobné, tam se muselo zdravit *soudruhu, soudružko* a hned člověk viděl, jestli ten je konformní nebo ne. Čili tyto věci mě jako utkvěly v paměti. Další heslo bylo se *Sovětským svazem na věčné časy*. To bylo koruptováno na *Se sovětským časem (svazem) na věčnost*. Tak samozřejmě to nikdo nemohl nahlas nikde říct. Jedna taková další vzpomínka je, že jsme museli zpívat různé písně o Sovětském svazu. Jedna taková píseň byla, teď si nevzpomenu na začátek. Se sovětskou armádou rvát se jdeme se smrtí, nás s Rudou armádou nikdo nerozdrtí, my svorní a silní pěsti své zvedáme, společně v boj (tddd) půjdeme vpřed (tddd), anebo spolu spadneme. No a učitelka: Kdo tam zpívá, to spadneme? Paní učitelka byla menšího vzrůstu za klavírem, takže neviděla do třídy. Povídá: Kdo, kdo to? Přiznejte se, jenom Krupička? Tak píšeme

písemku. To jsou takové útržky. Pamatuji se samozřejmě vizuálně, všude bylo vidět insignie srp a kladivo, portréty napřed Stalina, ten pak zmizel, a pak politikové Marx, Engels, samozřejmě Lenin. Čili tady i vizuální vzpomínka. Pamatuji si na rok 56, kdy byla teda kontrarevoluce v Maďarsku. Nevím, jak zdoluhavě to mám vykládat. Pamatuju si prostě, že byl průšvih. Tam se prolila krev, a to už jsem, no, už mi bylo devět let.

Zhruba od roku 63, tipuji, bylo každému jasný, že, ne každému, některým lidem, že režim je teda anglicky *ridiculous*, česky bych řekl směšný, ale spíše neudržitelný, a začaly být krypto články v Literárních novinách, které můj otec odebíral. Otec můj vždycky: Tady je zastřený odpor. To bylo tak chytře napsaný, že cenzor, který byl intelektuálně horší o několik tříd než ti spisovatelé, co tam psali, to nepochopil ten cenzor, ale my jsme to chápali. Tady je už skrytý odpor, a to nás potěšovalo. Potom od roku 68 si pamatuju, od ledna 68 se něco začalo hýbat v režimu. Šlo to teda shora, to bylo neobvyklé, že ta reforma začala shora. Komunisté sami začli tu reformu.

Jak se to projevovalo ve škole. Obraz prezidenta byl na přední stěně učebny. To tam na nás koukal, pamatuji, Novotný. Před ním, já už si nepamatuju, jestli tam byl Gottwald. Hodina zpěvu, to už jsem řekl, paní učitelka za klavírem. Ohledně náboženství: moje matka byla velice pobožná a chtěla, abych měl výuku náboženství. V těch nižších třídách to bylo jakž takž, jako se to uznávalo, ale v šesté třídě najednou nebyla výuka náboženství. Moje matka řekla: No, jdi za třídní učitelkou a zeptej se, co je, bude nějaká výuka náboženství? Tak jsem šel za učitelkou a ta mně řekla: Co by na to řekl Julius Fučík? Tak jsem to předal matce a matka: Aa-ha. Ta to vzdala. Takže to byla výuka. Já jsem teda byl vedenej být pobožný, ale potom mně to nesesedlo s vědou, takže momentálně nejsem. V nižších třídách byla disciplína sedět s rukama vzadu takhle, aby děti teda si nehrály s něčím, to v Británii je úplně nemyslitelné. Jinak se titulovalo soudružko učitelko, když se to řeklo rychle, tak to bylo souško učitelko. Jak říkám, co by mohla být souška?

Jinak v konzumní sféře se těžko sháněly věci. Byla velká poptávka a dodávka, *supply* anglicky, byl špatný. Koupěschopnost obyvatelstva byla velká, lidi měli peníze, ale nešlo nic za to celkem koupit. Byly fronty. Když vznikla fronta někde, tak někteří šli do fronty jen z principu, ani nevěděli, na co ta fronta je. Musí to být dobré, když je fronta, tak něco tam bude. Jako kluk já jsem měl Pionýra, spolu s mým bratrem jsme to provozovali. Když se něco porouchalo anebo potřeboval jsem nějaké součástky, měl jsem dlouhý seznam a jdu s tím do Mototechny. Nemáme, nemáme, nemáme. Až nakonec, když jsem měl nějaký celkem bezvýznamný jako kus, *item*, tak bylo: A, tak to máme. Zajímavá věc byla taky tím, že byl malý výběr. Například vodovodní kohoutky byly jen jednoho typu, všichni měli stejné černé

bakelitové kohoutky v koupelnách. Pak existovala instituce zvaná Tuzex. Tam se užívaly speciální peníze, poukázky zvané bony. Když někdo dostal třeba ze zahraničí darem nějaké peníze, tak byl povinen to nabídnout státu jako odkoupení, ale nedostal za to, prostě dostal za to tyto bony. To byla taková anomálie. Takže taky byly fronty v Tuzexu pro ty, kdo teda měli ty valuty.

Ohledně bydlení. Po roce 48 se kompletně změnila vlastnická struktura bytových fondů, soukromé vlastnictví bylo prakticky zrušeno. Naprostá většina bytů přišla do přímého vlastnictví státu. Jejich předchozí majitelé obdrželi jen výměr na trvalé užívání bytu. Volný trh na desítky let zmizel z československého prostředí a stát jako univerzální vlastník všech bytů vzal bydlení občanů na svá bedra. Toto mělo v konečném důsledku chátrání bytů, protože státní subvence, stejně jako fondy na opravy, byly velmi nízké. Lidé se navíc ke státnímu majetku nechovali s takovou péčí, s jakou by se chovali k nemovitostem, kdyby jim patřily. To si pamatuju, že domy chátraly, omítka opadávala, bylo vidět cihly za tím. Nikdo to neopravoval. Žalostné obrazy, to lze dohledat dodnes na internetu. Později se zavedly tzv. družstevní byty.

Dobrou věc, kterou lidi měli k dispozici, ti majetnější, byly chaty. Chataření a chalupaření se velmi rozmohlo, bylo ve velké oblibě. Mělo to své důvody, samozřejmě. Hlavní byl fakt, že vlastnictví chaty bylo jednou z možností, jak uložit peníze do majetku. Chalupaření se stalo prestižní a módní společenskou záležitostí demonstrující dosažení určitého společenského postavení.

Mezi další podněty patřil rozvoj automobilového průmyslu, hustější síť veřejných dopravních prostředků, nízké dopravní náklady a samozřejmě také fakt, že běžná rodina nemohla vycestovat za hranice z tehdejšího východního bloku. Já si pamatuju, v naší ulici za mého mládí byly možná tak 3, 4 auta. Když jsem se tam po 16 letech vrátil, tak nebylo kde parkovat. Obě strany ulice byly úplně zaplněné. Musel jsem hledat, kde je místo, jezdit kolem bloku.

Je toho ještě víc, samozřejmě. Paneláky byly kapitola sama pro sebe, ty pomohly řešit bytovou krizi a potom v osmdesátých letech, to už jsem tam nebyl, Československo bylo na jednom z předních míst v Evropě ve výstavbě bytů. Bylo to právě těmi paneláky.

Dále se zmíním o stravování. Na rozdíl od Polska či Maďarska proběhlo v socialistickém Československu plošné zestátnění zemědělství a maloobchodu. Například v celé Praze fungovalo koncem roku 1960 již jen 50 soukromých obchodních jednotek, převážně trafik vlastněných invalidy ponechaných zde na dožití. První kroky k tomu stavu byly učiněny hned v roce 45, kdy došlo mimo jiné ke znárodnění strategického potravinářského průmyslu. Měl vyhladovělé poválečné republiky, v níž vážlo zásobování potravinami, které byly stejně jako za

války na lístky, lístky si pamatuji. Mělo to zajistit dostatek jídla. Já jsem se věnoval ve své kariéře trochu potravinám, takže něco o tom vím. Ten mýtus, že za komunismu byly kvalitnější potraviny než dnes, je mylný. Nebyly kvalitnější.

Z mé osobní zkušenosti pamatuji teda lístky na potraviny, to bylo někdy ještě v 50. letech, myslím, rok 53. To se babička dohadovala s mojí maminkou: Máme ještě lístky nebo to? A další věc, co si pamatuju, babička někdy slavnostně vytáhla nějakou konzervu a pronesla: To je ještě UNRRA. Pro ty, kdo neví, co je to UNRRA, je to zkratka pro *United Nation Relief and Rehabilitation Administration*. Od roku 1947 tato pomoc UNRRA přestala proudit v rámci akce UNRRA. Gottwaldova vláda odmítla zapojit se do amerického Marshallova plánu obnovy zdevastované Evropy. A sovětská obilní injekce po neúrodě způsobené suchem byla jenom jednorázovým politickým gestem, nikoliv systémovým opatřením.

Čili byly jisté problémy, ale babička teda nedala na to, že to je UNRRA, a muselo to být to nejlepší. To se dávalo jenom jako slavnostně, jídlo bylo konzerva UNRRA. Pamatuju si na školní obědy, to když skončila výuka, tak vždy byl závod, kdo tam bude první. Jednou jsem byl první, to jsme letěli po chodbě a už jsem se chystal zabočit doprava do té stravovny, ale někdo mě žduchl dopředu. To byl trik. Pamatuju si, bylo bezmasé jídlo, byly buchtičky s krémem. Ve studentských dobách jsme chodili do menzy, stravenky se musely orazit den dopředu. Toto je v Británii nepochopitelné. Měl jsem o tom debatu s kolegy v zaměstnání, kde jsme taky měli teda kantýnu, a někdy došlo jídlo, a oni říkali: Jo, to už je jako skončený a já jsem řekl: No, proti tomu by se dal zavést ten způsob lístků. Proti tomu strašně vystupovali, jedna paní řekla: A co nemocní třeba, když je nemocen den předtím, tak si to nemůže orazit a právě ti nemocní to nejvíc potřebují. Takže já jsem tu debatu vzdal.

Vím, že s kluky jsme chodili na Kofolu. Myslím, že stála 3 Kčs. Začala v roce 1960, dobrá napodobenina Coca Coly, a to bylo na vládní příkaz, protože to měla být konkurence, aby se lidi nekoukali na západ a měli jsme něco svého. Bylo to velmi úspěšné. Kofola je zdravější než Coca Cola, má méně cukru, neobsahuje kyselinu fosforečnou, která je mor na zuby. Kofola existuje dosud velmi úspěšně. Má to nějaká řecká rodina Samaras. Dále si pamatuji stravovnu Sputnik na rohu České ulice. Bylo to jedno z klíčových míst stravování až do 80. let v Brně. Servírovaly se tam tisíce obědů denně. Bylo to velmi výkonné, jen to lítalo. Jedlo se vestoje. Ty ženy, které za pultem obsluhovaly, byly bezvadné. Pamatuju si, že na menu jednou byly tzv. býčí žlázy, stály 5 Kčs, což bylo jako dost únosné, a když tam někdo řekl: Býčí žlázy, tak zakřičela: Býčí! To jen lítalo.

Další fenomén v tomto Sputniku byli takzvaní bufetáči. To byli zřejmě bezdomovci nebo prostě chudí lidi, kteří čekali, až někdo nedojí, a pak se na to vrhli. Moje teta

se nad tím pozastavovala, to je hrozná věc. Další věc kolem stravování, bylo tedy kolektivní stravování. Pod tím pojmem se asi každému z nás něco vybaví. Byla univerzální hnědá omáčka, neboli UHO. Pamatuji si hliníkové příbory, to bylo tak lehounké v ruce, laminátové tácy, barely na čaj, kuchařky se sítkama na hlavách a na psacím stroji napsané jídelníčky na týden dopředu.

Pokud si chcete povědomí o závodních a školních jídelnách rozšířit o hlubší poznatky, neměla by vaší pozornosti ujít knížka Stroj na stravování - kde a jak se jedlo v Československu v 50. až 70. letech.

V totalitním režimu zaměstnání, oficiálně byla plná zaměstnanost, to neexistovalo, že by někdo mohl být nezaměstnaný. Bylo povinné mít zaměstnání na straně 3 občanského průkazu. Občanský průkaz byla taková malá knížka. Dneska je to jenom kartička velikosti standardní kreditní karty. Tehdy to byla taková knížečka. Na straně 3 musel mít občan aktuální zápis o tom, že je zaměstnán, čili razítko zaměstnavatele.

Pamatuji si příhodu na Brněnské přehradě, kde jsme byli v plavkách, u sebe jsme neměli ten občanský průkaz, byl někde na dece, ale přišli tam policajti, no a legitimovat se, co tady, mládeži, děláte. A jeden z nich neměl, jeden mladík neměl razítko, tak řekli: Tak buď teda jste v průšvihů, půjdete s námi, anebo tady Vám seženeme místo. Tak mu sehnali místo v kiosku prodávat zmrzlinu. Tak asi tři dny tam byl, pak si našel něco jinýho. Bylo to přísný, prostě byly namátkové prohlídky.

Ted' v Británii se o tom velmi mluví, takzvaněj "*right to stop and search*", právo někoho zastavit a ho prohledat, prolustrovat. Tady je to skoro nemyslitelné, ale tehdy to bylo normální a zaměstnanost sice v tomto smyslu byla plná, ale byla tzv. vnitřní nezaměstnanost. Byly třeba celé budovy, úřady a kolik lidí tam skutečně pracovalo a jenom jako ne *twiddle thumbs*. Jak se to řekne česky, nekroutili prstama. To jsem četl jeden vtip, nějaký Pražák uvítal nějakého venkovana v Praze a prohlíželi si budovu Československého rozhlasu na Vinohradech. A ten venkovan říkal: To je velká budova, kolik lidí tady pracuje? A Pražák mu řekl: No, asi pětina.

Další bod bych se zmínil o cestování. Nedalo se cestovat na západ. Jen později to bylo jen na pozvání. Prostě občan musel prokázat, že bude plně zabezpečen někým na západě. To se uvolňovalo postupně. Člověk musel mít tzv. "výjezdní doložku", to je zase v Británii úplně nepochopitelný pojem, že někdo musel mít vlastně vízum, aby mohl vycestovat z vlastní země ven. Další, kromě té výjezdní doložky byl problém dostat valuty zahraniční, třeba dináry, když jsme jezdili do Jugoslávie. Jedině na černém trhu se to dalo sehnat, jinak vždycky byly nějaké kvóty.

My jsme měli Pionýra, jak jsem se už zmínil. No a spolu se dvěma kamarády jsme projeli Maďarsko jako první, když se to uvolnilo, myslím v roce 63, ne, 65, to bylo ve třetím ročníku SVVŠ. Další rok jsme projeli Bulharsko, Rumunsko a v roce 67 Jugoslávii. Někdo s velkou slávou, to bylo v novinách článek, jel na Pionýru do Rakouska, tedy za humna. My jsme si říkali: To teda my jsme ho přetrumfli. Ještě kolem toho jenom malá poznámka. Ten Pionýr byl dvojtakt, takže do benzínu se musel míchat olej, aby se motor nezadřel. A já jsem jednou u pumpy načepoval benzín, kterej měl mít olej a neměl, takže jsem zadřel motor. Pak další týden jsme v novinách četli, že ta paní, která měla na starost pumpu, jmenovala se paní Růžičková, dostala Řád práce, tak jsme si říkali: No, to je teda fajn.

Kultura nebo hudba, v mém případě jsme se zajímali samozřejmě o hudbu. Uvolněnější politické poměry umožňovaly československým umělcům svobodnější tvorbu a také lepší přístup k západní kultuře. Filmy, které si pamatuji - režisér Jiří Menzl - byly Rozmarné léto a Ostře sledované vlaky. Ten na mě zapůsobil a dodnes rád si to ještě prohlédnu znova. Hudba: samozřejmě začal *rock 'n' roll* a *bigbeat* a různé tyto směry. To se zdálo být přijatelné režimu, režim proti tomu nic neměl. Pamatuji si na jednu krásnou přednášku o Bob Dylanovi. Bob Dylan. Bylo to v Janáčkově domě v Brně asi v roce 65. Teda nějakí odborníci probrali Bob Dylana. Pak byli samozřejmě Beatles, Beach Boys, podobné skupiny, brněnská skupina Synkopy 61. To jsem se zmínil, že jsme pro ně dělali barevnou hudbu. Naše řešení byly čtyři žárovky v sérii, které se blokovaly podle hudby relátkama, relé, ale to, že to bylo zapojený v sérii vyžadovalo napětí 800 voltů, takže radši ruce mít v kapsách.

Věra Mužíková

Pane Nesvadbo, povězte nám něco o Vašich studiích v tehdejší Československu a taky o okolnostech Vašeho odchodu do Velké Británie. Prosím.

Pavel Nesvadba

Samozřejmě. Dostal jsem se na střední školu, tehdy se tomu říkalo střední všeobecně vzdělávací škola, čili SVVŠ. Byl jsem tam v letech 63 - 65. Za ty tři roky jsem vystřídal tři tyto SVVŠ. Proč se to stalo? První změnu jsem měl, že to bylo blíže bydliště. Já jsem se nedostal na tu školu, co jsem chtěl, to byla jako fáma, že nějaká paní z Uličního výboru mně nedala dobrý posudek, takže jsem musel jezdit kamsi daleko na periferii a ne hnedka, kde jsem bydlel. Druhá změna byla už víc jako moudřejší změna. Tím, že jsem byl dobrý v matematice a fyzice a zúčastňoval jsem se fyzikálních olympiád, byla vytvořena speciální třída pro matematiku a fyziku na jedné z brněnských SVVŠ. Po maturitě jsem se dostal na Masarykovu univerzitu, tehdy se to jmenovalo Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. Studoval jsem fyziku pevné fáze tři roky do třetího ročníku, to je do roku 68.

Jak jsem se dostal do Británie. Mělo to předeheru, že v 67. roku malá skupina studentů odjela na letní brigádu na sezónní práci do Británie. Bylo to sbírání ovoce a práce na farmách. Ti zjistili poměry, například, že je možné žít na 5 šilincích týdně, pokud člověk jí jen chleba s marmeládou. To nás jaksi povzbudilo. Ještě poznámka, že *shilling* byla dvacetina libry, tedy 12 starých pencí. Tento systém měny se mně líbil, i když jsem s ním zápolil, a když jsem ho nakonec plně zvládl, tak v roce 71 Británie přešla konečně na desetinný systém, který není až tak zajímavý.

Jak jsem řekl, v 67. jsme byli povzbuzeni, že se dalo cestovat, když člověk měl potvrzení, že na druhé straně, tedy do té země, kde cestuje, bude nějak zaopatřen. Tak naše zaopatření bylo tím, že jsme mohli doložit potvrzení organizace zvané *Concordia*. *Concordia* začala za 2. světové války a je činná dodnes. V podstatě zajišťuje sezónní práci pro zájemce ze zahraničí do Velké Británie. Takže toto nám bylo známo a v 68. po skončení školy, byly prázdniny, jsme měli všechny zkoušky za sebou, tak skupina 9 studentů jsme se vydali do Británie právě na *Concordia Camp*. Problém byl opět s devizami. Kvóta byla 3 libry na osobu. Šel jsem pro tyto peníze. Libra tehdy se dala koupit od státu za něco přes 100 Kčs, přitom obchodní kurz byl 20 Kčs, čili to bylo asi pětkrát předražené, nicméně my jsme byli, jak se to řekne, šťastní jak blechy, že jsme měli aspoň ty 3 libry. Já jsem šel vybrat 3 libry pro sebe a kamaráda Vaška, a přišel jsem domů a teta se mě ptala, my jsme bydleli s tetou: Jak jsi pochodil? Já jsem bezmyšlenkovitě řekl: Mám 6 liber. Teta začla jásat: 6 liber máš! Já říkám: No, ale polovina je pro Vaška.

Takže jsme se vydali do Británie, já jsem měl ty 3 libry. Vyjeli jsme 2. srpna 1968 vlakem asi 30 hodin do belgického *Zeebrugge* (pozn.: dodatečná oprava po rozhovoru: bylo to do *Ostend*, ne do *Zeebrugge*), pak převoz lodí přes kanál do *Doveru*, od tam vlak do Londýna, tam jsem koupil pohlednice a známky, abych mohl poslat domů. Musel jsem koupit dvě teda, matce a otci zvlášť, a zbyly mně, pamatuji, 2 libry 17 šilinků. Pak jsme dojeli vlakem dál do *Doncasteru*, to byla nekonečná noční jízda, se mi to dalo strašně daleko na severu, do *Lincolnshire*, do města *Brigg*. Z *Briggu* pak nás vyzvedl správce campu, jmenoval se pan Spasić.

Když jsme s ním korespondovali, tak jsme si říkali: To je pan spejsik. A říkali jsme: To je fajn, to je jako, no, space je jako hvězdný prostor, to je něco spejsik, to je dobré jméno. Jenže to byl zřejmě Srbochorvát Spasić. Ten nás dovezl z toho *Briggu* z nádraží do *Concordia Camp, Pingley Farm, Bigby, near Brigg*, poblíž *Briggu* v *Lincolnshire*. *Pingley Farm* je ve farnosti *Bigby*, kdysi to byl tábor pro válečné zajatce, který zadržoval italské válečné zajatce během 2. světové války. Bylo to v podstatě systém jakoby malých chat, kde spalo, řekněme, 12 lidí, a těch chat tam bylo mnoho a byly tam ženy, muži dohromady, teda zvlášť, ale v tom *campu*, v těchto, já nevím, jak se to česky.

Věra Mužíková

Chatky, nějaký chatky jako, chaty, sruby?

Pavel Nesvadba

Prostě, když se podívám teda, když to řeknu zhruba, tak když se podíváte na *Auschwitz*, tak je tam fůra takovejch.

Věra Mužíková

Řadový domy, řadový.

Pavel Nesvadba

No prostě takovejch jako kasárna. Tam jsme se přivítali s turnusem, který odjížděl před námi, to bylo na 3 týdny jsme tam měli být. A bylo dost velké zklamání nad podmínkami v tomto *Concordia*. Můj kamarád Josef nám ukázal tzv. koupelnu. To vypadá, že si stěžuji, ale to je autenticky, co jsem prožil. Byla tam jakási zablácená kád', něco jako necky větší, a my jsme se na to dívali, a Josef řekl: No, Míra už si tam vlezl. A tak jsme se na něho tak dívali, a Josef řekl: No, musíš, když jseš od bláta z pole, tak jak se umyješ?

Stravování a ubytování tam stálo 5 liber týdně. Já jsem měl tedy něco přes 2 libry. Správce tábora tuto situaci s devizami v Československu znal. Myšlenkou tedy bylo vydělat si peníze na farmě a poté zaplatit správci zpětně. Jenže problém byl, že nebyla práce a upadali jsme tedy do dluhu. Proto jsme změnili camp a našli jsme zase pomocí, já nevím, jak jsme to tehdy dělali, když nebyly ani mobily, ale nějak jsme se dověděli, že v jiném campu byla práce, tak řekli: Pojdte sem, přijedte. Tak já jsem s Vaškem, tímto dříve zmíněným Vaškem, tam jel jen nalahko autostopem, bylo to úplně jinde, bylo to v dolní Anglii. Práce tam byla, tento camp byl ve *Fladbury* ve farství *Pershore, near* města *Worcester*.

Tam nás zastihl 21. srpen 68, invaze Československa vojsky Varšavské smlouvy.

Koukali jsme na to každý večer na televizi, na tanky v Praze a tak dál. Práce tam bylo dost. Nejvíce lukrativní bylo sbírání živých kuřat a dávání po 7 do beden, čili člověk musel mít v jedné ruce 3 kuřata a v druhé 4. Ty mě klovaly do rukou, prostě se jim to nelíbilo, ale bylo to dobře placené, bylo to 10 šilinků na hodinu, což byl teda dobrý plat. Po skončení práce na farmě v tomto campu jsme měli plán cestovat po Británii za ty peníze, co jsme si vydělali. Jezdili jsme samozřejmě autostopem zadarmo, dnes už autostop, myslím, se nevede. Tehdy to bylo v pohodě.

V oblasti *Warwickshire*, když jsme projížděli, jsme navázali kontakt s Čechy z první emigrační vlny 1948. Už nevím, jak se toto povedlo, jak jsme se s nima dostali do styku, zda někdo ze studentů tam měl kontakt, nebo to bylo náhodou, že nám nějaký Čech dal tzv. *lift*, že nás tedy vzal autem a pak jsme se seznámili, už nevím. Ale tito Češi nám dali další práci, tam jsme pobýli nějakou dobu, stříhali jsme jim živý plot, pamatuju, za to jsem taky dostal 10 šilinků. Proč mluvím o těch penězích? Pro mě peníze byly absolutně vitální věc, o tom se ještě můžu rozpovídat.

Tam byl jeden trapas na návštěvě u Čecha, u jednoho Čecha z té emigrační vlny, který nás velmi hostil, byl velmi vstřícný a přesvědčil jeho dceru, aby nám zpívala árii z Rusalky. Což ona udělala, krásně zpívala, ale dva obhroublí, bych řekl, byly to dvojčata z naší skupiny, se jí bohužel smáli, až se tato rozplakala, tato mladá dívka. Velmi jsem se za tyto holomky styděl a dodnes mě to teda mrzí, no...

Jeli jsme dál, já jsem jel, cestovali jsme v párech, samozřejmě nemůžou tři, už to je moc na jedno auto, na autostop, tak já jsem byl napřed s jedním spolustudentem Vaškem a dojeli jsme až do *Inverkeithing*, což je už začátek Skotska, ale pak doprava byla tak bídňá, bylo málo aut, Skotsko už proti Anglii, tady žádná doprava velká není, tak jsme to vzdali a jeli jsme zpět na jih.

Začal podzim. Musel jsem si koupit bundu, myslím značka *Tiklas*. Mám ji dodnes, už teda je to jenom na práce někde na zahradě. A spací pytel, to bylo úplně nutný, nebo spali jsme pod širým nebem, my jsme nemohli si dovolit hotel nebo něco. Tak jsme tak cestovali. Když jsme přijeli, bylo léto, já jsem měl jen svetr, takže začal podzim. Jak se to dál teda vyvinulo.

V tom cestování my jsme si vydělali peníze v tom *Concordia Campu*, v táboře. Mysleli jsme, co se děje v Československu, že tam je ruská armáda, tak to jsme měli jako v pozadí, v mozku, ale jinak jsme koukali po Británii, jezdili tím autostopem.

Jak jsem zůstal tady nakonec v Británii? V podstatě to byla náhoda, jako mnoho věcí v životě. To jenom trochu předběhnu - rozhodnutí zůstat. Já jsem to pak měl dva roky otevřené ještě, mohl jsem se vrátit, ale pak teda už byl šlus, když to řeknu napolo německy. Vrátím se, jak jsem tedy se sem dostal, nebo jak se to semlelo.

Byla to náhoda při autostopu, když jsme projížděli okolím města *Warwick*. Jeden vousatý pán, vážný pán, nám zastavil auto. Já jsem byl už ne s Vaškem, byl to jiný kamarád, Pepa, ve dvojici, tak tento pán se vyptával: Kdo jste? Tak jsme říkali: No, jsme čeští studenti. On pokyvoval hlavou, to bylo v televizi, každý den bylo, co se děje v Praze, takže lidi věděli, co se děje. On se ptal: Chtěli byste studovat tady? A já jsem tak jako váhavě řekl, že asi ano. On zastavil to auto, prostě našel si místo na takzvané *lay-by*, obrátil se na nás a řekl: Jestli teda chcete, já se pokusím vám to zařídit. Já jsem teda souhlasil, můj kamarád Pepa ne. Já říkám: Ty nereflektuješ na

to? On řekl: Ne, my v říjnu chodíme na hony. Já jsem si řekl, no tak dobře, to je jiná dimenze, ty myslíš na hony, já myslím v podstatě na celý život. To jsem měl tušení, že takový rozhodnutí bylo riskantní. Tento pán vousatý se ukázalo, že je prof. Zeeman, profesor matematiky na univerzitě ve *Warwicku*. My jsme mu řekli, že my jsme fyzikové, tak napřed jel k němu domů, potom zavola profesorovi fyziky. Byla sobota, čili profesori byli doma, nebyli ve škole. Profesor, jmenoval se *Forty*, řekl: No, přiveďte je, přiveďte. Jako mě. Tak jsme měli pohovor v domě pana profesora *Fortyho*. Ten pohovor šel takovým stylem:

Jak si dobrý?

Já říkám, tak jsem se ošíval.

Jsi na vrcholu? *Are you the top, top?*

Já říkám: Top, top nejsou.

Jseš v první třetině?

Já říkám: Ano.

Tak to bude dobrý! (*You will be alright!*)

Takže mě propustili s tím, že ať teda si ještě docestuju, co chci vidět, ale že ať jdu do Londýna se poptat, jestli by mě nedali stipendium v takzvaným NUS - *National Union of Students*. Že prý mají k dispozici nějaké fondy pro studenty. Takže když budu v Londýně, ať se tam vydám. A že oni ze své strany taky zkusí nějaký peníze vydobýt pro mě. A že ať zůstaneme ve styku, ať jim napíšu podrobně *syllabus*, co jsme měli, jaké předměty. Tak si pamatuju, že jsme byli v *Glasgow* na *George Square*, to je to velký náměstí. Tam na lavičce jsem spisoval a druzí mi pomáhali, bylo nás tam několik, co jsme měli za předměty. První ročník, druhý ročník. První ročník, tam byla akustika. Jak se píše akustika? Je tam o nebo není tam o? Tak jsem to napsal bez o, což je chyba, to mě dodneška mrzí, ale já jsem to nemohl si nějak ověřit. Já jsem měl malý slovníček, jenom kapesní, ale tam akustika nebyla. Tak to jsem odeslal dopis z *Glasgow* na univerzitu, aby teda viděli, co jsem, co jsem studoval. A oni mě pak dál ještě prověřovali, jestli teda, co umím, a nebylo to až tak jednoduché, jak jsem popsal ten první hovor. No, ale kostky už byly vrženy.

Já jsem, teda jsme dojeli do Londýna a už se chýlilo k pobytu, já nevím už, jestli jsme měli pevné datum, asi ne úplně pevné, no, ale většina už chtěla odjet, takže, no, Pavle, přijď se rozloučit. My už teda jedeme do Doveru tím vlakem známým z *Victoria*, nádraží *Victoria*, byl tak tzv. *boat train*, speciální vlak přímo teda na ten převoz z *Doveru*. Oni jeli pak asi zpět zase do *Zeebrugge (Ostend)*. Já jsem už se od nich oddělil, ten den jsem sháněl si, co se mnou bude, vlak odjížděl ve 3 hodiny, já

jsem tam přišel pozdě. V tu minutu teda jsem byl úplně sám v Londýně, tam jsem neměl nikoho, nic.

Ale měl jsem adresu na tzv. *International House of Students*. IHS. ISH? Teď nevím. ISH. Je to na *Great Portland Street* poblíž nádraží *Euston*, je to tam dodnes. Tam otevřeli úřad pro lidi, jako jsem byl já, kteří chtěli zůstat v Británii, čili někdy během odpoledne jsem se tam dostal a dali mi adresu lidí, kteří odpověděli na inzerát v novinách. V novinách byl inzerát: Hledáme ubytování pro tyto, dá se říct, uprchlíky, na denním pořádku. Tyto dny máme Ukrajince tady z té hrozné války na Ukrajině.

Takže tam mi dali adresu jedné rodiny, jmenovala se rodina Rossova. Já jsem jim volal a ptám se: Na jaké lince podzemní dráhy, jak se k vám dostanu? A zřejmě nechtěli mě odstrašit, bylo to teda úplně už mimo dosah metra, teda podzemní dráhy, tam už nejela podzemní dráha. Tak mi vysvětlovala paní Rossová: Vezmeš podzemku na *New Cross*, pak vezmeš autobus a pak ještě nějaký jiný autobus do *Lewisham* a pak se dostaneš k nám do, jmenovala se ta vesnice *Blackheath*. Já jsem se takhle dostal k nim do *Blackheath*. Tam jsem byl u nich až tři týdny, sháněl jsem teda, co se dalo v Londýně, o tom můžu dál mluvit ještě. A pak mě ale už povolali na univerzitu, začal školní rok, už byl říjen. Profesor volal paní Rossové, že co tam ten Pavel furt dělá.

Čili tím skončila ta kapitola oddělení mé osoby od České republiky, od Československa, tím jsem vlastně se dal na tuto dráhu.

Věra Mužíková

Pane Nesvadbo, jaké byly tedy Vaše studentské začátky na anglické univerzitě a jak jste bojoval s novým prostředím a studentským životem? Prosím.

Pavel Nesvadba

Tak tato univerzita se jmenuje *Univerzita Warwick*, *warwická*, je to poblíž města *Warwick*, je to vlastně mezi městy *Coventry*, což je velké město, a *Warwick*, což je malé město. Asi na půl cestě mezi těmito městy se nachází *Univerzita Warwick*. Když jsem tam přijel v říjnu 68, tak mě ubytovali bohužel v městě *Leamington*, to je asi skoro 8 mil od univerzity. Čili já jsem musel dojíždět. Asi to bylo tím, že jsem přišel pozdě, už začátek roku, už všechno bylo obsazené, no ale vydržel jsem to. Pro mě to dojíždění bylo dost problém nebo jsem na tom byl špatně finančně. Autobus stál 3 šilinky 7 pencí, což bylo pro mě hodně.

(Dodatek po rozhovoru: Památník, fontána ve formě padáku pro parašutisty, kteří v roce 1942 provedli atentát na Heydricha, byl postaven právě v *Leamington Spa*. Byl jsem na odhalování pomníku v říjnu 1968.)

Nicméně byl jsem ubytován v pěkném domě, jmenoval se *Lygon House*, to byl vlastně velký rodinný dům, bylo to, myslím, po dvou studentech sdíleli jednu místnost v tom domě, čili když tam bylo asi sedm místností, tak to vychází na 14 studentů v tomto domě. Byla tam dole kuchyně, kde jsme si mohli vařit, mít snídani a tak dále. Někteří tito studenti měli auta, tam nebyl problém už mít auto, auto nestálo tolik. Čili ráno mně dávali tzv. *lift* na univerzitu, když jsem to stíhal. Byl problém, že jsem snídal *cornflakes* s cukrem a s mlékem. Cukr byl strašně levný v Británii, mléko taky se dalo vydržet, tak to byly moje snídani, a když jsem tu snídani konzumoval, tuto sladkou směs, tak na mě křičeli: Paul, už jedeme, když chceš teda s náma jet, tak musíš teď. Tak já bez čištění zubů jsem odběhl a jel na univerzitu, tam jsem, mohl jsem si vzít kartáček na zuby, že, já nevím, ale tímto pádem jsem si hodně poškodil chrup. To pak je další historka se zubařem, o tom bych se mohl rozšířit, jak to bylo hrůzostrašné. No, to jsou vzpomínky.

Měl jsem 42 liber v této době, to jsem si vydělal na farmě *Concordia*. Že to bylo vlastně 42 liber na dobu neurčitou, nevěděl jsem, kdy dostanu grant, protože žádný peníze jsem nedostal. Jak se to stalo?

Tak stipendium jsem dostal na Štědrý den v roce 68. Dostal jsem 250 liber na rok, britští studenti dostávali přes 400 liber. Ale z toho jsem bohatě, to mi řešilo situaci velmi dobře. Dále samozřejmě rodiče mně nemohli žádný peníze poslat, nebo to nebyly libry k mání, ale vymysleli jsme takovýto způsob, jak dostat libry. Nakoupili jsme hodně jízdenek na vlak za ten kurz. Potom tyto jízdenky jsme vrátili, vraceli v Británii, čili jízdenky byly koupeny za české peníze, my jsme tu je vrátili a dostali jsme libry v tom obchodním kurzu, čili libra za 20 Kčs, ne za těch 100, co se normálně dostalo. Takže toto se rozšířilo strašně rychle, napřed to šlo velmi dobře vyměnit i teda třeba z nádraží v *Coventry*, nemusel jsem do Londýna, ale později to teda utáhli, že musíte osobně na *Liverpool Street*, nádraží v Londýně. Tam byl na to speciální úřad. Tam byly fronty Čechoslováků, vraceli jsme, Britům to samozřejmě došlo, potom koncem roku 69 to zavřeli, prostě to skončilo tato tzv. "*Bonanza*". Využívali to i kamarádi, kteří mě navštívili následující rok, nebo já jsem byl jako záchytný bod.

Další rok už jsem nebyl v *Leamingtons Spa*, už jsem se dostal přímo na *campus*. Tam jsem měl pokojíček, na tom pokojíčku jsme byli asi někdy i 3. Což tehdy nějak to procházelo. Čili to byl jeden způsob, jak dostat peníze. No, jinak jsem musel hospodařit dost teda *frugal*, jak se to česky řekne, *frugal*? Střídmě. V Tescu jsem kupoval steak, ten jsem rozřezával na tři kousky a jedl obden s brambory a rajčaty. Abych měl teda vyváženou stravu. Ráno jsem měl tyto kukuřičné vločky s cukrem, to už jsem se zmínil, *Kelloggs Cornflakes*. Maminka mně posílala potraviny. Napřed posílala cukr a čaj, tak jsem jí napsal: Mami, to je tady strašně levný, cukr. Z kolonií

mají Britové z třtiny, ne z řepy, to je tu laciné a čaj taky, čaj z Indie. Tak potom mi posílala sýry. A to byl trapas v laboratoři, kde jsem balík sýrů schovával, tajil jsem to před kolegy samozřejmě. Až jeden kolega, dodnes si pamatuju jeho jméno, *Malcolm Bright* se jmenoval. To jenom tak mimochodem. No a co ty tvoje sýry? Já jsem se šel propadnout, že tam mám sýry. To byly ty tavené sýry v aluminiovém obalu. Taky mně maminka posílala teplé oblečení, už se blížila zima, já jsem potřeboval kabát, že, rukavice, šálu.

Vánoce 68 jsem strávil u jedněch Čechů z té první emigrační vlny. Jedni kolegové tam měli maminku a pozvali mě tam, to bylo velmi fajn od nich a taky mně sehnali zaměstnání. Roznášel jsem vánoční poštu. O Vánocích, jak víme, byla špička, teď už je toho míň, že lidi užívají emaily. Ale tehdy to byly tuny a tuny dopisů. Jednou vím, že jsem zmokl v tom kabátě, pak jsem ho nějak vážil a vážil asi 7 kilo, kabát úplně nasáklý vodou, nebo celý den pršelo. Další taková příhoda byla, že jsem si spletl ulice. Byly ulice podobného jména vedle sebe, paralelní ulice v *Newcastle upon Tyne* to bylo. Ulice *Brandon Close* a *Brandon Grove*. Tak já jsem rozdal dopisy do *Brandon Close* a bylo mi to divné, tam bylo třeba už číslo 14 a tady takovej dům není. Tak co, co to je asi, chyba? Já nevím, co. Pak jsem teda šel dál a tam byl *Brandon Grove*, nebo ta druhá ulice, tak jsem si uvědomil, že jsem udělal chybu, tak jsem šel, zvonil jsem na každý dům: Dejte mi ty dopisy zpět! To bylo velmi lukrativní, nebo oni se nade mnou slitovali, říkali: Kdo jste? A viděli cizí přízvuk, tak mi dávali peníze, tak jsem ještě na tom vydělal. A že mluvím furt o těch penězích, no, pro mě to bylo vitální. Tak to byly příhody z těch Vánoc.

Na univerzitě bylo celkem 9 Čechů, pořádaly se tam kurzy angličtiny, ale já jsem s angličtinou celkem byl na tom dobře, učil jsem se od 15 let. Já jsem byl v jazykové škole v Brně na ulici Kotlářská, angličtina byla absolutně nutná pro mě jako fyzika, nebo většina literatury ve fyzice je v angličtině. V chemii ne, v chemii už je víc němčiny nebo tradičně Němci byli velmi silní v chemii. Takže základy jsem měl velmi dobré už z jazykové školy, potom na střední škole jsme měli angličtinu a na univerzitě jsme měli teda už pak odbornou angličtinu. Řekl bych, že jsem znal gramatiku líp než Britové. Angličtina nemá hodně gramatiky, ale má, nějakou gramatiku má a lidi v tom dělají velké chyby. Dokonce i politikové, BBC. Mohl bych o tom mluvit.

Školu jsem měl teda výbornou, samozřejmě slovní zásobu a obraty a tak všechno, to mi dělá potíže i dnes po teda 50 letech nebo kolik. Nejvíc mám potíže, kde užít určitý člen a kde ho neužít, to se musí nějak citem, na to není nějaký pevný pravidlo. Chtěl bych se teda vrátit zpět do školy, paní učitelka určitě by k tomu něco měla, ale na té univerzitě nám ještě zlepšili angličtinu. Byly kurzy právě pro cizinecké studenty. Dále jsem se s tím vypořádal tak, že jsem přeložil jednu knihu, celou, do češtiny. To mě donutilo teda najít si slovíčka a napsat to a mít to. Pak

postupně samozřejmě jsem se zlepšoval, ale perfektní to nikdy není a nebude a nemůže být, přízvuk, přízvuk neztratím. To člověk musí být děcko, aby se to naučil.

Takže takhle jsem začínal na univerzitě v *Coventry*, ve *warwické* univerzitě poblíž *Coventry*. Mému dědečkovi se nelíbilo, že jsem v *Coventry*, teda poblíž *Coventry*. A asi se mu i nelíbilo, že emigruji. Ale vím, že ve slovníku Osička-Poldauf, který přešel do mého vlastnictví, mám ho v knihovničce, velmi dobrý slovník, je to s vazbami a idiomy, když se člověk podívá pod *Coventry*, tak tam najde frázi "být poslán do *Coventry*" je jako hanlivý. Můj dědeček to bral, to se mu asi nelíbilo, Pavel byl poslán do *Coventry* osudem, osud ho poslal do *Coventry*, to není dobrá známka. A poslal mi dopis, který někde mám, já se ho snažím vyhledat, mám ten dopis jeho typickým písmem, krásně psal, krásný rukopis, napsal: Přece bys tam nezůstal. A dodnes nevím, jestli to nebylo na zmatení cenzury, ale nebo jestli to myslel doopravdy.

Věra Mužíková

Jestli tam byl skrytý smysl.

Pavel Nesvadba

To bych se rád teda... On to asi těžko nesl, samozřejmě, já bych taky těžko nesl, kdyby můj vnuk nebo vnučka najednou byli v nenávratnu. Já jsem nemohl tam jet zpět 16 let. Děda už nebyl, děda zemřel 1970.

Ještě jsem chtěl tady říct, že jaký byly represivní akce proti lidem, jako jsem byl já. Všichni jsme byli odsouzeni teda *in absentia*, latinsky, v nepřítomnosti, na jeden rok vězení. Čili kdybych se tam ukázal, tak byla naděje, že bych si odseděl jeden rok. Tyto rozsudky, soudy nevěděly, kam je poslat, protože neměly naše adresy v zahraničí, tak je posílaly na poslední známou adresu, což v mém případě byli moje rodiče. A kvůli tomu, kvůli těmto uprchlíkům, začala zajímavost, doručování fikcí, čili fixní, jako je *science fiction*. Pomyslné doručení, to platí dodnes. V roce 2009 byl zákon, je ustanoven v českém sborníku, že když přijde dopis doporučený a nikdo teda není doma nebo se zapřou, někdo ví, že takzvaně anglicky *smell a rat*, jako tento dopis nechci, tak se zapře, já nejsu doma a tak dál. Listonoš to uloží, uloží to na poště a hodí lístek: Máte uložený dopis na poště, vyzvedněte to do určité lhůty. Ale když se ta lhůta, asi o něco delší než 10 dní, ale legálně když to nevyzvednete do 10 dnů, tak se to pokládá za doručené. To je doručování fikcí. Toto se náramně hodí režimu.

Takže mně nabídli studium *Master of Science*, *MSc*, *Master of Science*. Jako *BSc*, bakalář, ale *Master* je vyšší, to je normálně jeden rok. Mně to dali na dva roky, jako že mně to bude trvat dýl, dva roky. Ještě bych se vrátil k tomu. Právě v tom

International Student House jsem přeslechl konverzaci. Tam byla fůra Čechů, a jak se máš, co děláš, jaká je situace, tak někomu gratulovali, že se dostal do prvního ročníku. Já si říkám, já tady váhám, jestli mám teda studovat to *MSc*, když mně vlastně *de facto* uznali ty tři roky, co jsem měl v Brně na univerzitě. Čili to mně pomohlo se konečně rozhodnout, to mně trvalo asi tři týdny se definitivně rozhodnout, protože jsem věděl toto zřejmě je na život. Takže já jsem studoval to *MSc*, dva roky jsem obhájil diplomní práci, pak profesor říkal: Co dál? Chceš studovat na doktorát? Tak jo, tak ještě jsem přidal další dva roky na doktorát, takže jsem celkem tam byl čtyři roky na té univerzitě *warwické*.

Pak teda začala práce, to bylo dost těžký sehnat práci, nebo mám dojem, taky handicap byl, že jsem byl cizinec. Sice diskriminace očividná nebyla, ale nakonec jsem sehnal práci v městě *Stafford*, kde jsem pracoval pro firmu *General Electric Company*. Tam jsem, řekl bych, vydržel tři roky, bylo to teda v mém oboru fyzika pevné fáze, ale nelíbily se mně tam... Přístup k vědě tam byl velmi empirický a nic velkého se tam nedělo. Podle mýho možná jsem udělal chybu. Je to zase jedno z takových životních rozcestí, kde člověk neví, nemůže to prožít zpět. Já jsem dal výpověď a našel jsem si zaměstnání v *Aberdeenu*, ve Skotsku, což je 500 mil od Anglie, čili obrovský skok, a nebylo to úplně lehké, nebo v té doby právě začal tu olej, začal téct olej.

Já jsem přišel sem do *Aberdeenu* 3. listopadu roku 1975, ve stejný den královna Alžběta II. otevřela slavnostně nějaký ventil ve firmě *BP, British Petroleum*, kde začala proudit ropa. Problém byl, že tady byl nával lidí, protože se rozjížděl celý průmysl. Počet obyvatel v *Aberdeeně* stoupl snad o 10 %. Takže byla velká poptávka o byty, o bydlení. My jsme měli ve *Staffordu* krásný domek se třemi ložnicemi, s garáží, se zahradou, tady jsme si mohli dovolit jenom byt s jednou ložnicí. Navíc moje manželka byla těhotná, očekávali jsme dceru, teda to jsme nevěděli, že bude dcera, já jsem byl přesvědčen, že to bude kluk, ale je to dcera. Takže na tom jsme byli dost špatně a během prvních čtyř let jsme se stěhovali čtyřikrát tady v *Aberdeenu*. Napřed na periferii dvakrát, tam jsme měli dvě, a pak zpět do města, nebo nějak nechceme bydlet na periferii, respektive manželka nechce tam bydlet. No, tady jsme už 40 let v tomto domě. Mimochodem průměrná doba bydlení v jednom domě v Británii je 7 let.

Věra Mužíková

Tak se stěhují rodiny.

Pavel Nesvadba

To v Americe je to ještě, myslím, horší. V Československu se žilo navždy, že.

Věra Mužíková

Rodinné vily.

Pavel Nesvadba

To tam nebyl žádný velký pohyb. Takže já jsem nastoupil na nové místo, pracoval jsem ve Výzkumném ústavu ministerstva zemědělství, potravin a rybolovu, takzvaný *MAFF, Ministry of Agriculture, Fisheries and Food*. Tam jsem byl velmi *happy*, jako šťastný, po 21 let, až bohužel to zavřeli.

Paní *Thatcherová* řekla, na co potřebujeme výzkum rybolovu, když si to můžou rybáři sami zaplatit? Proč na to má stát doplácet? Tak se toto zavřelo. Já jsem ztratil teda toto zaměstnání. Mohl jsem přejít do *Yorku*, já jsem byl v tzv. *mobilním grade*, že jsem mohl uvnitř tzv. státní služby se pohybovat a byla možnost jít do *Yorku*. Tam jsme šli na tzv. *rekonescenční* návštěvu, tři dny, všechno placený, s celou rodinou. Tehdy už jsme měli dvě děti, ale nechtěl jsem trhat děti ze školy a byli jsme tu usazeni, čili z rodinných důvodů jsme to zavrhlí. To bylo další takový rozcestí. Člověk neví, jestli udělal dobře nebo ne. Nedá se život dát zpět a zkusit to znovu jinak.

Takže já jsem ztratil to zaměstnání, ještě o tomto mém hlavním zaměstnání bych řekl, že co jsem tam dělal. To byl výzkumný ústav na využití ryb, jak nejlépe využít ryby, aby se nekazily, neničily, zbytečně s nimi nemrhalo jako *resource*, jako zdroj výživy. Ale já jsem tam měl fyziku aplikovanou právě na tyto otázky, jak třeba nejlépe rybu zmrazit nebo rozmrazit, jaké jsou metody třeba v přípravě ryb, mikrovlnný ohřev, prostě fyzikální vlastnosti potravin. Potraviny, hlavně tam figuruje chemie a biochemie a mikrobiologie, ale i fyzika. Jako jiný příklad je třeba vážení na lodi. Loď se kymácí, když je na moři, na vlnách, a nedá se dobře vážit, protože gravitace vlastně lokálně se mění. Takže jsme měli takový malý projekt, to bylo úplně jenom jako velmi malý, krátký projekt. Se svým šéfem jsme vyjeli na moře. Taky jeden důvod byl, že mě chtěli otestovat, jestli já snesu moře, jestli nebudu mít mořskou nemoc, což se ukázalo, že nejsem moc dobrý. No, ale vyjeli jsme na to moře a dělali jsme vážení za pohybu lodi. O té lodi chci říct, proč se musí vážit na lodi. To bylo zase pro lidi, kteří chtějí víc vědět, je to biologie ryb, třeba vážili váhu jater té ryby, kolik je orgán, který orgán, čili tam bylo jakýsi racionále za tím. Nás zajímalo teda z fyzikálního hlediska, jak přesně něco zvážit, když se vám ta váha kymácí. Tak jsme měli několik takových metod. Chci říct o této lodi, což je zajímavé. Tato loď byla objednaná teda naším zaměstnavatelem, byla vyrobena na zakázku. Byl to tzv. *trawler*, rusky je to *trawler*, ve všech jazycích je to vlastně podobný. Jmenovala se *Sir William Hardy*, ta loď, což byl první ředitel této výzkumné stanice, výzkumného institutu. Loď byla postavena na zakázku v

Aberdeenu v loděnici zvanou *Hall Russell*. Byla to nějaká avantgardní loď, diesel electric, čili napřed motor diesellový vyrobil elektřinu, která šla do elektrických motorů dvou na dva lodní šrouby, tím se dala ta loď natáčet, vlastně nepotřebovala kormidlo, čili svým způsobem jako revoluční loď.

Zase malá odbočka, že můj soused tady v tomto domě číslo, on je v čísle 11, my jsme 15, nebo 13 vypustili. Ale tento pán, *James Milne*, byl ředitel *Hall Russell*. To jsou takový spojitosti, nevím, jestli to je až tak zajímavé. Momentálně pánovi je 98 let. Já s ním občas diskutuju, co by se stalo, kdyby Titanic najel do té ledové kry přímo čumákem teda a jako se zdeformoval jako harmonika, místo toho, co se stalo, že prořízl ten ledovec po velké části ten bok.

Takže další zápletka je, že tato loď, na které jsem byl s tím vážením, *Sir William Hardy*, byl prodán organizaci *Greenpeace* a byl přejmenován na *Rainbow Warrior*. Ti protestovali někde v Pacifiku, Francouzi dělali pokusy s atomovými zbraněmi a tyto *Greenpeace* jim tam chtěli v tom nějak bránit, no a Francouzi se naštváli a tuto loď potopili, když byla v přístavu v *Auckland*, v *Aucklandu* na Novém Zélandu, tak ti agenti si teda vyčíhli, že posádka šla do hospody a my tu loď potopíme, tak tam dali dvě nálože, který vybuchly, udělalo to díru, kterou by projel autobus do té lodi. Ti lidi se vraceli a byl tam jeden portugalský fotograf, kterej skočil, ta loď se potápěla a on si šel pro svou aparaturu, pro své fotografický věci, no, a bohužel zahynul tam, nedostal se zpět. Loď se potopila. Takže to pro mě, to je taková myšlenka, já jsem na té lodi byl. Je to sentimentální, no, a ta loď, potom oni ji zvedli teda, *refloat*, pak ji odtáhli někam dál od pobřeží, tam ji znovu potopili. Teď je to tam jako umělý *reef*, *coral reef*, korálový...

Věra Mužíková

Útes.

Pavel Nesvadba

...útes, čili aspoň nějaké ryby a ti živočichové tam z toho mají užitek z té lodi.

S tou lodí, to už nemám moc co říct, jenom když jsem se probral, mně přešla trochu ta mořská nemoc, tak jsem se sháněl po obědu. Šéf mi snědl oběd, měl dva obědy, on říkal: No, já jsem myslel, že nebudeš mít chuť na to. Takže to byl můj zážitek z toho výzkumu vážení. To bych mohl do detailu, já někde i mám ty výsledky, to jsme různé metody, že, vlastně se dělaly průměry těch vah v čase a pak se vzal nějaký průměr. Jeden způsob byl fyzikální, že to bylo na nějakým pohyblivým, teď nevím ani, jak se to jako...

Věra Mužíková

Gyroskop?

Pavel Nesvadba

Tak jak byly, je to v těch filmech stále, že kompas byl zavěšený v takovém závěsu, že se mohl hýbat. (Doplňeno po rozhovoru: *gimbal suspension*, kardanův závěs.) To asi nemá cenu se o tom šířit. To byl jen malý projekt, to jenom ze zajímavosti, jinak já jsem vlastně tam (na ústavu) žil ty poslední léta, když se ztužoval režim. Paní, naše premiérka, paní *Thatcherová* neholdovala výzkumu, přitom sama byla chemička, prošla nějak vědou, tak v podstatě nás zavřeli, to se ztužovalo po dobu několika let. O tom taky bych se mohl rozprávět, jaký stresy jsme tam měli. Že šéfové byli povoláni do Londýna. My jsme byli financováni z britského rozpočtu a ministerstvo bylo v Londýně, to nebylo ve Skotsku, tu je ještě jeden výzkumný ústav, který je financovaný skotskou vládou a ten je bohatě v bezpečí a nic se tam neděje. Já jsem se tam snažil dostat zaměstnání, to jsem nějak prošvihl ten pohovor, taky bych o tom mohl mluvit, jaký chyby jsem udělal.

Ty poslední léta, pak byl na nás tlak získat peníze externě, buď teda z průmyslu, anebo z Bruselu. Já jsem byl celkem úspěšný s mými grantovými přihláškami. Musely se psát přihlášky. Jedna přihláška trvala napsat minimálně 3 týdny. Minimálně. A úspěšnost celkově byla asi 1 z 8. Jako prošla, že byla uznaná, financovaná, já jsem to měl o něco lepší, já jsem měl 1 ze 4, mně vycházelo, a tak jsem žil vlastně z peněz EU asi po dobu 10 let. Takže já nedám dopustit na EU. *Brexit* mě velmi mrzí. To je podle mě velká chyba, která ovšem se napraví, možná, já nevím kdy. Podle mého dědy možná nikdy. Pokud teda nezmizí *Commonwealth*. Ale všechno se může změnit, že, teď máme nového krále, který chce zavést nějak jinak tu monarchii a možná tím se oslabí *Commonwealth*. Teda ne, že bych ho chtěl oslabovat, ale já jaksi, ne závidím, jak bych to řekl? Britové mají *Commonwealth*, jak můj dědeček to řekl, mně vysvětloval. Česká republika nikdy *Commonwealth* neměla a teď se o tom mluví, že vlastně Británie žila z otroctví a že vysávala tyto státy. Některý se teď osamostatnily, že Indie byla, já myslím, v roce 47, Indie byla nezávislá. Ještě jich tam hodně, ještě jich, já nevím, kolem 50 v *Commonwealth*. A když by *Commonwealth* nebyl, tak by byla Británie vlastně jako Československo, nebo Česká republika. Sice 6x větší nebo 7x větší, ale viděli by, že nejsou nic *special*, jako nic speciálního. Tento *Commonwealth* jako způsobuje tyto anomálie, že. Já si myslím, že *brexit* vlastně jeden z důvodů byl, že existuje *Commonwealth*. Tak, jak to můj dědeček řekl, když mně bylo 12 let, když se o tomto začlo jednat.

Věra Mužíková

Pane Nesvadbo, ve Vašem vyprávění jste už zmínil Vaši manželku. Pověděl byste nám něco víc o tom, kde a kdy jste se potkali a jaké byly Vaše společné začátky?

Pavel Nesvadba

Tak ano. Potkali jsme se v roce 69 právě v *Coventry*, nebo v té oblasti *Coventry*. Jak jsem se už zmínil, na univerzitě bylo 9 Čechů, no a 2 mladé ženy, které pracovaly v *Coventry*, jmenovaly se Zuzana a Liba, Libuše, se doslechly, že je tam 9 Čechů na univerzitě, to bylo kousek od *Coventry*, asi tři míle, to se dalo ujít pěšky, tak nevím, jestli šly pěšky, nebo jestli šly autobusem, ale šly na průzkum teda, kdo, jaký materiál je, abych to tak řekl, k mání na univerzitě. Tak jsme se nějak seznámili. Já jsem při této průzkumné akci těchto 2 mladých žen ani tam nějak nebyl, takže jsem se jenom doslechl, že oni zorganizovaly nějakou akci, že se sejdeme na plovárně, a sice v městečku *Kenilworth*. Mám to říct anglicky? "*Kenlvers*". To je roztomilé městečko právě mezi univerzitou a *Leamington Spa*. Já jsem tím projížděl každý den, když jsem dojížděl na univerzitu. Ten první rok z *Leamington Spa*, takže si pamatuju na první setkání s mojí budoucí manželkou na plovárně v *Kenilworth*. Takže.

Věra Mužíková

A která z nich to byla, z těch dvou jmenovaných?

Pavel Nesvadba

To byla ta Zuzana. Libuše skončila v Kanadě, v Torontu. Když jsme byli v Torontu před lety, tak jsme se ji snažili vyhledat, ale nenašli jsme. Možná změnila už jméno. Takže jsme začali spolu chodit, Zuzana a já, ona měla zaměstnání v *Coventry*, v úřadu městského architekta, čili ona byla kreslička, kreslila výkresy pro to, co potřebovalo město postavit, a taky měla byt, měla přidělený byt. Postupně ten vztah se prohluboval. Já jsem se pak nakonec k ní přestěhoval a 25. března 1972 jsme měli svatbu, čili asi zhruba za tři roky po tom, co jsme se potkali. Řekl bych, oba dva jsme potřebovali někoho blízkýho mít, protože ta samota, člověk byl vlastně jak kůl v plotě tady. Já jsem nemohl zpět, bylo to vyloučený po 16 let, potom taky bych mohl říct, jaký to bylo, když jsem tam po 16 letech se mohl vrátit, ale ptala jste se na tyto osobní vztahy.

Takže my jsme pak žili ve *Staffordu* tři roky a tam otěhotněla a já jsem se přemístil do *Aberdeenu*, kde jsem byl sám asi šest měsíců. Je to možné? Od listopadu asi do dubna. Ona pak přišla za mnou. Taky jsme neměli kde bydlet v podstatě, byli jsme v podnájmu, to bylo hrozné. Ty začátky byly hrozný tady, právě protože tu byly strašné ceny. My jsme si koupili byt za 11 300 liber, myslím, bylo to přes 11 000 za jednolůžnicový byt. Ve *Staffordu* jsme měli domek se třemi ložnicemi, s garáží, se zahradou, to jsme prodali za 8 500. Čili jsme šli rapidně dolů. A pak ještě bych dodal, že pak, když se narodila naše dcera Julie, tak byla postižená, a to člověk neví, čím to bylo. Tak dodneška dumáme, čím to mohlo být. O tom bych taky mohl

mluvit. Bylo podezření, že je to genetický, ale genetický to podle mě není. Prostě se to stalo, no ale možná je to i tím, že jsme měli takové špatné podmínky tady.

Věra Mužíková

Jak dlouho už jste svoji s Vaší paní, kolik roků od svatby uplynulo?

Pavel Nesvadba

No 72, tak loni to bylo 50 let.

Věra Mužíková

Tak to je obdivuhodné.

Pavel Nesvadba

Tak nevím, jestli potřebujeme medaili. Tak co, *ups and down*, jako v každém vztahu. A my to máme ztížený tím, že vlastně je tu Julie. Možná právě kvůli tomu, že tu je Julie, musíme to vydržet. Ale máme syna, kterež teda, "*touch wood*", že, zaklepat na dřevo, to je radost, a máme dvě vnučky 7 let a 12 let. Takže zítra snad je uvidím. Já nevím, jestli už jsme zpět v normálním režimu. Teď byly prázdniny, a tak jsem z toho vypadl. Ale teď chodím pro tu mladší do školy, vyzvedávám ze školy, ta starší, dvanáctiletá už nechce se mnou chodit a už jde s kamarádkama choděj domů, čili ona sem přijde, někdy přijede na kole i, vidím, už s tou mladší jdu, ale ta starší, už tu je, vidím kolo před domem, tak se zaraduju, už je doma. Tak jsou tu dvě, dvě krásné vnučky mám. Takže život je momentálně, jako tyto roky jsou snad nejlepší, bych řekl.

Věra Mužíková

Pane Nesvadbo, zeptala bych se ještě, čím Vás život ve Skotsku a Vaše rozhodnutí tady zůstat, čím Vás obohatil, nebo jak se říká, co život dal a vzal? Jak vnímáte retrospektivně to Vaše rozhodnutí zůstat ve Velké Británii, respektive ve Skotsku. Prosím.

Pavel Nesvadba

Toto se nedá dobře zodpovědět, protože člověk nemůže vrátit čas zpět a zkusit to znovu. Teda ve vědeckém světě se tomu říká kontrolní pokus, že, něco udělám takhle, ale zkusím to jinak, a to ve vědě to jde, protože v laboratoři to můžu udělat, ale v životě ne. Takže to vlastně jenom hádám, co mě obohatilo. Taky záleží potom v tom v součtu, když to člověk chce dát na ty váhy, co by bylo lepší: zůstat v domovině, v České republice, teda tehdy v Československu, anebo jak jsem se rozhodl emigrovat, tady zůstat v Británii. Jakou hodnotu tomu člověk může

přiřadit, to není... Já jsem vědec a chci to mít kvantitativně přesně, ale to nejde. To jsou jenom velmi subjektivní vyhodnocení té situace.

Co mě obohatilo, samozřejmě třeba, že jsem se naučil anglicky, ale to bych se mohl naučit i v České republice. Co mě obohatilo, vidím víc do světa, mám snad větší rozhled, poznal jsem tady kulturu. Ale proč, tak nakonec, proč, jakou to má váhu? Na druhé straně těch vážek jsem ztratil vlastně kontakt s rodinou tam, s širší rodinou, třeba sestřenicemi, ale zase jakou váhu tomu člověk dá, třeba je to i dobře. Nebo jak se říká "po přízni řízni", to je takový škaredý rčení, ale mohl bych k tomu dodat, že i já jsem byl na tom s přízní dost špatně, nebo některé vztahy tam nebyly dobré. A že jsem toto ztratil vlastně toho nelituji a mám tu vlastní rodinu teďka, které věřím, a je to moje rodina, jsme v užším kruhu, čili získal jsem možná na kvalitě místo na kvantitě. Tam bych měl víc příbuzných, třeba tetičky, sestřenice a tak dál, a tady tím jsem je odřízl, ale nemám nikoho, jen svoji rodinu.

To je dost těžké jako zhodnotit. Nevím, jestli toto Vás uspokojí. Dodal bych k tomu rozhodnutí tady zůstat, že mně to trvalo asi tři týdny vůbec se rozhodnout, začít na té univerzitě. Jsem si řekl: Tady su v Londýně, můžu sednout na vlak a je po všem. Nepochybuji, že tzv. normalizace by mě tam absolutně neseseděla. Já su asi člověk, kterej by se ozval a skončil na tom špatně, kdybych prostě proti režimu. Ale vydrželi to i moji kamarádi, kteří jsou daleko víc inteligentnější než já, a přežili to. Muselo to být hrozný. Čili já jsem *de facto* na tom vydělal, že jsem se tomuto vyhnul, ale někdo může říct třeba: Ty seš zbabělec a jsi tam zůstal. Takže těžko takhle hodnotit, co jsem získal, co jsem ztratil.

Já mám Británii velmi rád. Z mnoha důvodů, prostě angličtina je bezvadný jazyk. Sice, jak bych řekl, je to bordelářský jazyk, protože gramatiku teda sekají úplně hrozným způsobem, jak ta řeč je stavěná. Třeba jedno slovo může mít až 24 významů. Rekord je pro slovo *set*, v tenisu je *set*, doma máte *set* třeba příborů, jsou různý významy toho slova. Ale tím ten jazyk je zajímavější a má velmi výstižné rčení, který člověk musí znát třeba i ze školky, tzv. *nursery rhymes*, prostě říkanky z mateřské školy. Ty se promítají do života, takže i poslanci v parlamentu jich užívají. Třeba to jsou takový příklady, třeba *humpty, dumpty*, spadl a rozbil se, tak když někdo řekne *humpty dumpty*, tak každej ví, o co jde. A to se nedá přeložit do češtiny, čili já jsem získal tady jakýsi náhled do britského života, do způsobu myšlení.

Británie zachránila Evropu před Hitlerem, že. No, s pomocí Ameriky samozřejmě, ale velká postava byl *Churchill* a můj otec nedal na *Churchilla* dopustit. *Churchill* to byl, to je symbol odporu proti všemu zlu, a to byla postava. Když BBC vysílalo během války, že, a Němci vymontovali, bylo nařízený, chodily kontroly do bytu, vymontovali krátkovlnné cívky z rádií, čili bylo zakázaný poslouchat krátkovlnné

tyto programy ze zahraničí. Tak lidi ale zjistili, jak český národ musel být vynalézavý ve všech dobách, i v dobách komunismu potom, když nebyly součástky na auta a na motocykly, to vím z vlastní zkušenosti, že se kradly třeba součástky, ale lidi věděli, jak na to nakonec přijít. Třeba vezmeš toto z Lady a toto uřízneš a toto trochu připiluješ a sedne to do Škodovky. Ve válce lidi zjistili, že můžou rozladit to rádio tím, že dají kus drátu do té cívky na střední vlny a napnou to na lustr, a tomu se říkala "čerčilka" podle *Churchilla*. Poslouchali *Churchilla*, ty jeho projevy, to je něco úžasného.

Čili můj otec byl anglofil. Jako mnoho lidí, třeba Karel Čapek byl anglofil a mnoho dalších spisovatelů, obdivovali Británii za tyto způsoby, kterými se Británie vlastně liší. Ten kanál *La Manche* dělá velký, velký rozdíl. Třeba Francouzi a Češi myslí podobně, velmi podobně. I Němci, i Němci. To myšlení je stejné, protože ty národy jsou tam spojeny pevninou a migrovali mnohem víc třeba než v Británii. Británie se upla na kolonie a tady v Británii podle posledního sčítání lidí, to je nejen sčítání lidí, ale i těch atributů lidí, tady je už míň křesťanů než všech jiných náboženství, což je trošku pro mě trošku děsivé. Já nejsem žádný rasista, nebo že bych se na to díval... Já vím, že třeba křesťanství natropilo hrozné škody na lidstvu, křížácké výpravy a tak dál a různé jiné věci. Třeba buddhismus je daleko lepší, nebo hinduismus a další, další náboženství japonské, o čem nemám ani tušení, snad se to někdy dovím. Ale je to tady úplně jiný, než... Neznám ty statistiky, nechcu si něco vyměřet, ale třeba ve Francii možná je to taky, ti měli taky kolonie a měli vztah tam, Alžír, severní Afrika. Je to nevyřešená věc, myslím globálně teď, migrace, ale Británie je jiná, Británie se liší od pevninské Evropy v mnohých věcech, o kterých bych mohl mluvit. Jsou to třeba i takové věci, jako jsou *graffiti*. *Graffiti* na záchodech, když teda o tom můžu mluvit, jsou úplně jiné než v Evropě. Člověk překročí ten *La Manche* a je to jiný. Takže jestli jsem získal nějaký, něco takového a můžu o tom mluvit, jinak bych ho tam nevěděl, to je všechno subjektivní.

Ještě bych dodal teda, jak já jsem si zracionalizoval interně, vnitřně to rozhodnutí. Věděl jsem, že půjde do tuhého, že teda studium bude náročný, že jednak budu mít nový prostředí a jazyk, se s tím potýkat, jsem si řekl: I když to bude bolet, tak asi to bude dobrý nakonec. Myslím, že ta teorie nebo víra kalvinistická, když tě to bolí, tak to musí být dobré. Je to asi takový jakýsi masochismus. Jiná racionalizace je, že dělám něco neobvyklého. Obvyklá věc je sedět doma, nebo být doma a nikam moc nejezdit. Nevím, jestli je to úplně tak pravda nebo i ve starých dobách se vždycky jelo do světa na zkušenou, čili v tom smyslu já jsem jel jako na zkušenou a bohužel jsem nemohl se vrátit. Teď je to už úplně jiný, já těm mladým lidem závidím, že můžou sem jet a pak se vrátit bez toho, aby je zavřeli do kriminálu na rok.

Já mám takovou teorii, což určitě není nic světoborného nebo nového. Ve fyzice existuje veličina zvaná "entropie". Je to velice zvláštní věc, která má dopad na informatiku a také má dopad třeba v termodynamice na přenos tepla. Teplo vždycky jde z více horkého tělesa na méně horké a nikdy ne naopak. Dá se to jenom uměle zvrátit, například v ledničce, že člověk do toho vloží energii a tím zaplatí vlastně ten opačný přenos, že energie jde z chladnějšího tělesa na teplejší těleso, což normálně se neděje. Čili takhle zhruba bych mohl vysvětlit, co je entropie. Je to jakýsi jev, kde se něco přirozeně děje a není proti tomu možnost nic dělat. Kdyby to chtěl někdo zvrátit, tak musí do toho vložit nějakou energii. Podle mého možná naivního názoru toto je známka všech živých organismů, začínaje od bakterií nebo virů až po člověka v té říši živočišné. Každý jedinec kolem sebe si udělá vlastně něco, co je záporná entropie. Že se nějak zorganizuje a žije a reprodukuje se, což je, bych řekl, zázračný jev, ale termodynamicky je to vždycky ztrátové. Musí odněkud vzít tu energii na to, aby existoval. Ve fyzice je *notion*, jak se to řekne česky, ta idea, že vesmír chladne. Hvězdy se vybíjí, ta energie ve hvězdách, nukleární, se postupně vybije. Hvězdy vyhasnou a celý vesmír nakonec bude mít stejnou teplotu, nebudou žádné hvězdy, všechno bude na stejné teplotě. Někdo vypočítal, že to bude dva stupně Kelvina. Komunistům se to tato teorie strašně nelíbila, nebo je velmi depresivní. Všechno muselo být jásavé jako v prvomájovém průvodu. My jsme tady, my budeme socialismus. Teďka nevím, jak bych to vysvětlil, že prostě toto je depresivní teorie, to znamená, teorie tepelné smrti, a právě v tom hraje roli ta entropie. Čili jedinci, ať už jsou to už bakterie nebo vyšší živočichové včetně člověka vlastně dělají něco, co je nepravděpodobné. Že žijí, i když nemají žít. Nevím, jestli to správně vysvětlují. Měl jsem jednou debatu ve vlaku, když jsem jel spacím vozem do Londýna, tak jsem v kupé, to bylo pro dva, byla to druhá třída, že, v první třídě jste sám, v druhé třídě máte, musíte sdílet. Sdílel jsem tuto, jak se to řekne, oddělení.

Věra Mužíková

Kupé.

Pavel Nesvadba

Kupé, kupé, s nějakým knězem a měli jsme o tom debatu. Nevím, jestli to vysvětlují správně nebo pochopitelně. Když jdu někam do hor na výlet a vidím tam kameny. Ty kameny tu jsou rozházené úplně náhodně, ale vyjdu třeba na vrchol a tam je kupa kamenů, kterou tam někdo musel nakupit. To se samo nestalo. V přírodě tyto jevy samy se ne, v přírodě se všechno rozpadá, čili hory se postupně snižují erozí a balvany padají do údolí, samo se to tam nezdvihne. Jenom živý člověk nebo živá bytost může ty kamery dát zpět do nějaké formace, kde někdo přijde a řekne: Toto musel někdo udělat, to ne příroda. A toto je právě ta negativní entropie, že někdo

sebral tyto kameny a postavil tam pyramidu, skotsky *cairn*, tady je jich hodně těch *cairnů*.

Ještě k té negentropii. Nevím, jestli to jsem správně vysvětloval. Negentropie jednoduše řečeno je něco, když se děje něco neobvyklého, co by se jinak nedělo bez přičinění třeba člověka, nebo většinou člověka, ale myslím i každý jiný živý organismus lokálně snižuje entropii, protože i třeba bakterie nebo virus je něco jako neobvyklého v té změti jinak atomů, které jsou náhodně třeba v nějaké kapalině, a ten virus tam třeba přečkává, nebo ta bakterie může tam růst. Život je něco neobvyklého, jinak je neživá příroda, která se nemůže nějak organizovat sama od sebe, jenom živé bytosti můžou se organizovat, čili lokálně je nějaký tady zázrak, něco živýho, ovšem to něco živého potřebuje potravu, potřebuje něco k životu, čímž ve větším okolí ta entropie roste. To je fyzikální zákon, že globálně když vezmu celý vesmír, tak entropie se nemůže snižovat, čili nemůže být negativní entropie, jenom lokálně kolem okolí nějakého živočicha.

Já to mám jako životní filozofii, kterou bych někdy chtěl probrat se svým kamarádem v Brně, který je profesor na Univerzitě Masarykově. Určitě by na to nějaký názor měl. Já už jsem to s ním jednou nakousl, jsem se ho ptal: Co je to etika, jaký je základ etiky? On k mému zklamání vstal, šel do knihovny pro nějaký naučný slovník a četli jsme, co je to etika. Já jsem se chtěl dopídit k tomu, jaký je návod pro člověka, jak má v životě se chovat bez toho, aby musel věřit v Boha. Lze to odvodit z té fyziky, právě z té teorie negentropie? K tomu bych se chtěl někdy s někým, kdo je mnohem moudřejší než já, třeba už to někdo rozřešil, nějaký filozof, ale já o tom nevím.

Emigrace jako taková je špatná věc, je to neobvyklé, děje se to jenom pod nějakým tlakem, že lidi emigrují, protože něco se stalo, mají k tomu nějaký popud, jinak to je nenormální jev. Lidé preferují být v domácím prostředí, mít kolem sebe stejnou řeč a stejnou kulturu. Já bych řekl emigrace je nenormální jev, kterej bych normálně nedoporučoval, jenom když je k tomu někdo dohnáný, tak samozřejmě musí přesídlit. Částečně to bylo to přesvědčení právě, že dělám něco neobvyklého, což normálně by se nedělo.

Nevím, jestli to ospravedlňuje to rozhodnutí, ale věděl jsem, že toto nebude lehká věc, zůstat v Británii a nevrátit se do Československa. Že to může mít i nějaké výhody, nemyslím jako výhody ekonomické, i když ekonomické výhody to má. Já myslím, že jsem měl tu lépe, než bych se měl v Československu materiálně, ale že to má nějaké výhody jiné, že to je prostě něco neobvyklého. Nevím, jestli to dává úplně smysl. Byl jsem vychovaný tak, že když je nějaký těžký úkol a je možný jít jinou cestou, mít trochu lehčí úkol, tak je dobré vždycky si zvolit ten těžší úkol, jako že jsem větší hrdina, nebo nějak tak v smyslu. Ne, že by chtěl být hrdina, ale něco

dokázat víc, že do toho budu muset vložit víc práce a ta práce se mi nějak vyplatí nebo bude k něčemu.

Britské zvláštnosti - například, co se týká policie. Policajti tady nenosí zbraně. V Československu z toho šla hrůza, že každéj policajt měl pistoli na boku, a to dodávalo té brutálnosti, která tam jaksi byla. Teď je to snad lepší, teď tam je heslo Chránit a pomáhat. Ale narazil jsem i teď, po sametové revoluci jsem narazil stále, jsou tam samozřejmě lidé, kteří se nezměnili a kteří jsou brutální. Ale myslím celkově přístup policie v České republice teď k lidem je zdvořilý, a není jak dříve byl vyloženě brutální a drzý. Takže to je jedna věc, že tu policajti snad jsou o něco lepší. A tím také, že nenosí zbraně, když jde do tuhýho, a bude se střílet, tak se povolá speciální jednotka, to neřeší normální policajt, který normálně nemá zbraň. Tak to je jeden takový postřeh.

Další postřeh, to je něco úplně jinýho. Co mě zklamalo třeba v 68., když jsem sem přišel, lidé neměli vůbec šajnu, kde je Československo. Vždycky to směřovalo k Jugoslávii. Vy jste z Jugoslávie? Já říkám: No, já Czechoslovakia. Pak jeden můj kamarád, jmenuje se Borský, on byl trochu básník, tak složil takovou básničku: No jó, Czechoslovakia, pěstují tam, pěstují tam obilí a žito a vládne jim prezident Tito. Prostě spletli si to s Jugoslávií, což i dodnes, i po roce 2004 až 2007, kdy přibylo 10 nových států do Evropské unie, stále nemají jasno, kdo... Člověk z ulice jako, řadový... Nechcu nic škaredýho říct, ale nemají šajnu, ale zato vědí, kde je Zimbabwe, ale zato vědí, kde je Jamajka atd., což mě jako...

Věra Mužíková

Se dotýká osobně?

Pavel Nesvadba

To mě trochu štve. Prostě nemají šajnu o pevninské Evropě.

Věra Mužíková

Souvisí to s úrovní vzdělání na základních školách?

Pavel Nesvadba

Samozřejmě vzdělání hraje roli, ale já myslím vzdělání, když o tom mluvíme obecně, vzdělání, podle mě, je tu horší, aspoň teda v matematice, fyzice. Já jsem matematiku jako takovou formálně nestudoval, ale já jsem byl na té univerzitě lepší, než byli teoretičtí fyzikové. Ten profesor z toho byl úplně špatnej. Já říkám: Jak to, že já jsem dostal G, *good*, a ti propadli? On tak zkroušeně: *You tell me*. Moje žena proti tomu říká: Ty žiješ v minulosti. Možná teď už to tak není, ale my jsme měli skutečně základní fundovaný *ideas*, to byly stěžejní ideje, který nás učili, a to

tam šlo do krve, do systému, to tady není. Tady jsou na štíru s matematikou, to jsou na to statistiky. Je tu půl milionu negramotných lidí v Británii, je tu asi, já nevím, mám ty statistiky. Dospělí neumí číst pořádně, neumí ani počítat. Chtěl bych nějaké srovnání objektivní, ale to jsou jenom moje subjektivní dojmy.

Další bod je, že tu se nenosí žádné identifikační prostředky, jako třeba byl občanský průkaz. V České republice dnes bez občanského průkazu prostě nelze nic podnikat, nelze, tam je to úplně nutný. Tak občanku, občanku. Tady není nutný nic mít a řada lidí nemá nic. Mají tady *driving licence*, ale někteří lidé neřídí, tak nemají ani to. Když jdu volit, tak nemusím mít nic u sebe. Jdu do volební stanice, nebo jak se to řekne, *polling station*. *What's your address?* Tak řeknu adresu, tak oni: Dobrý, tady to škrtně tam a dá mi *ballot paper*, dá mi volební lístek. Jdi si volit, tak jdu tam za přepážku, vyškrtnu, dám do *ballot box*, nic. Tak jsem se ho ptal: Jak víte, že to su já? No, kdyby sem přišel pak někdo jinej a je tam čára, tak že by byl průšvih, no ale že toto se jako tady neděje. Ale v příštích volbách už to bude.

Tak já myslím, cizinci to zkazili. Briti sobě věřili, až teď se to pokazilo já bych řekl, emigrantama, který jsou, nechcu říct nic sprostýho, existuje na to slovo. Vědí, jak na to, je tu fůra, nechcu jmenovat, no, Poláci, ale já bych řekl, my jsme tomu načichli nebo já jsem taky byl postiženej, když jsem tam byl 21 let v komunismu, tak tam se kličkovalo a muselo se, tam nikdo nikomu nevěřil. Nikdo nikomu nevěřil. Jednou jsem šel, to už bylo po sametové revoluci, v Brně, jsem se chtěl někoho zeptat na cestu, nebo jsem nevěděl, kudy mám teď, tak jsem někoho oslovil. Ta reakce byla úplně nepřírozená, jako Vy mě jdete zabít. Tady v Británii se lidem věří.

Tady jsou obrovské rozdíly mezi lidma. To aspoň ten komunismus to nějak uměle stlačil. Platové rozpětí bylo 1:5, tam nikdo nemohl mít víc než 5x víc než někdo jinej. To bylo stlačeno. Ty platy tady jsou enormní rozpětí. Ředitelé bank, já nevím, nějakých organizací mají milionové platy, milion ročně, to já za celý život tolik nemám. Oni nemůžou být milionkrát chytřejší než já, možná dvakrát, třikrát. Nedá se to měřit.

Už v tom 68., když jsem byl v *Glasgow*, pak jsme šli na výpadovku, že, pěšky ze středu města jsme museli nějak dojít na začátek slušné nějaké dálnice nebo aspoň té *dual carriageway*. Tam byly strašný, strašný domy, to bylo úplně devastovaný, no ale tam lidi bydleli v tom. Já si říkám, jak je to možný, to je jako ve válce, kdyby tady bombardovali. Já už nevím, já bych si to mohl zjistit, kudy jsem musel jít, jestli to nebylo právě to pověstné *Gorbals* se to jmenovalo tam. To pak všechno zplanýrovali tam, ale už tehdy jsem věděl, tady jsou strašné rozdíly mezi lidma, a to trvá dodnes. Je oficiální doktrína, nebo plán vlády, tzv. *levelling up*, že jih je podstatně bohatší, tam kolem třeba hrabství *Kent*, kolem *Doveru* a tam k Londýnu,

South East, severovýchod Londýna, nejbohatší oblast. Nejchudší jsou, já nevím, někde tady na severu Anglie. Existuje mapa relativního *wealth*, je zase to slovo *wealth* jako *Commonwealth*, ale tady jde o *wealth* jako obyvatelstva. Obrovské rozdíly. Komunismus to nějak stlačil uměle, že nikdo nemohl být super bohatý, každý v podstatě měl to stejné, jenom tak trochu se to lišilo. Určitě byli nějak papaláši někde, co měli miliony nebo miliardy. Ale tady skutečně je to velmi špatné. Myslím obecně na západě, kde nebyla sociální demokracie jako systém, je to takhle.

V tom smyslu já věřím na komunismus, na papíře je to bezvadný systém, jenomže nefunguje v praxi, bohužel. V praxi musí být tržní mechanismus, čemu já říkám *local balancing*, že se to musí lokálně vyrovnávat. Nemůže být něco z centra naplánované. Tak, soudruzi, v příští pětiletce vyrobíme tolik a tolik aut. To neexistuje tady, tady je to tržní mechanismus. No, z toho asi plyne všechno ostatní. Nevím, to je na dlouhou debatu.

Já tady mám další body, poznatky. Co mě taky zarazilo, tady, hazardní hry, nebo tzv. *gambling*. Já koukám, co to tady je za obchod, tam se sází na koně třeba, kdo vyhraje, na všechno, na fotbal, na všechno se dá sázet. Někteří lidi tomu propadnou, potom jsou zadlužení a mají zničený život. To za komunismu nebylo, my jsme měli Sportku a Sazku, ale tomu člověk nemohl propadnout takovýmhle šíleným způsobem, že by úplně se zaprodal a celý jmění do toho vrazil, ale to tady je. Teď jdu tady po *Union Street*, tam je několik těch *gambling shops*, *William Hill* a já nevím ani, jak se jmenují, všechny v tom mají prsty a i ve fotbalu, no, fotbal, na to se sází! Tak to je jedna taková věc, co tady mě bije aspoň do očí.

Mám tu další takové drobné body. Prevence zdravotní tady je špatná. Je doporučený chodit zubařovi každých šest měsíců a tak dál. Ale obecně prevence bych řekl, že je špatná. Je to tu živelný kapitalismus, že je dovolený inzerovat i pochybné věci, že třeba, co může škodit lidem. Když tu existoval obchodní řetězec *Woolworths*, bohužel, ten zanikl, zkrachovali, ale u vchodu toho každého obchodu byly automaty na bonbony toho nejhoršího typu, které se cucaly, a to je strašně špatný na zuby. Já o zubech něco vím, moje žena taky. Jednou jsem byl u zubaře, to už bylo někdy v sedmdesátých letech jsem vytrpěl se zubama. Tak čekám v čekárně, vytáhnu nějaký leták, jak to bývá, takový rady, a tam byla informace, že polovina lidí nad 45 let věku nemá svoje vlastní zuby. To je absolutně šokující. Pak byla informace, že spotřeba cukru na jednoho Brita za rok je 27 kilo a spotřeba zeleniny na jednoho Čecha je 27 kilo za rok.

Věra Mužíková

Což mluví za hodně.

Pavel Nesvadba

Oboje je špatně. Prevence je špatná. Další věc, co je nepřijatelná tvář kapitalismu, je architektura. Když se tu podíváte na město, jenom siluetu, nebo z ptačí perspektivy, tak tady se dá postavit cokoliv, teda co je povolený, ale kdo dohlíží na ten celkový dojem? Nikdo! Praha má hlavního architekta, dbá na to, aby nepokazili tu Prahu. Aspoň to, ale myslím, že i všude v Evropě se na toto dbá, že je nějaká snaha o to prostředí. Třeba v Německu se povinně musí utratit 2% ceny stavby na to, aby vypadala dobře. Tam musí být něco, nějaký přídavek. V Británii je to úplně... Proti tomu byl i princ Charles, nynější král. Má knihu o tom, o architektuře, proti tomu brojí. Tady, když se podíváte v *Aberdeeně*, to úplně zničili aberdeenskou siluetu. Já se podívám po *Union Street*, tam je ta citadela a za tím je krabice, ten barák. To stejný je z toho *Union Bridge*. Když se podívám směrem k divadlu, tak tam vidím tři krabice. Jak to povolili, nevím. Čili architektura měst je ta nepřijatelná tvář kapitalismu, staví se bez ohledu na to, jak to bude vypadat celkově. Tady zase je to vždycky to lokální, ten lokální tržní mechanismus.

Jedna moje *bugbear*, to nevím, jak přeložit, mohl bych si to vygooglit. Co mně vrtá hlavou, to jsou míry a váhy. Měnu teda už vyřešili, je to desetinná měna, ale furt tady figurují stopy a inche. Není to úplně marná věc. Inch a centimetr, to je 2,5x větší, že, inch. Jeden inženýr mně řekl, že okem rozlišíte tisícinu inche na nějakým měřidle, tisícinu centimetru už ne, takže má to něco do sebe. Ale teďka po *brexitu* se snažej znovu jít do *imperial*, tak to je úplnej nesmysl, a to je čistě, to jsou ti *brexiteers* takzvaně, že, my chceme pivo ve svých 0,56 l.

To jsem říkal, že stále v podstatě je nezájem o Evropu. Nezájem. Nezajímá je Evropa, víc je zajímá, co je v Súdánu, než v Evropě. Jedna zajímavost. Lidé tu nevědí, že přípona u příjmení žen -ová znamená, že je to žena. Nemají o tom tušení. Já jsem byl jednou s kolegy, jsme četli nějaký seznam literatury, autoři ten a ten, a tady bylo -ová. Já říkám, to jenom náhodou jsem řekl: To je žena. A oni: Jak to víš? Já říkám: No -ová je přípona, jakou mají ženy, a to nejen v České republice, ale to je v Rusku určitě, nevím, jak je to v Polsku. Zabednění v tomto smyslu. Možná teď je to o něco lepší, když teďka je válka na Ukrajině, tak mají zájem o Evropu víc, ale je to výsledek *brexitu*. Nebo to bylo vždy? Já myslím, to bylo vždy.

To jsou takový smutný citace. Když došlo k mnichovské zradě, byl *Chamberlain*, byl ministerský předseda, ten vyjednával s Hitlerem. Tehdy donesl ten kus papíru, že Hitler podepsal, že nikdy nebude válka mezi Británií a Německem. A Hitler na to kašlal a ten gentleman věřil Hitlerovi, tomu darebákovi. Já bych se vrátil k tomu, že opravdu tam jsou darebáci. Tam jsou darebáci, tady možná jsou taky darebáci, ale není to tak vidět. Je citace, co řekl *Chamberlain*, když se teda prodávalo Československo Němcům. Začíná to nějak *How horrible, how inconceivable*, jak je to

něco strašného a vůbec s tím nemůžeme jako *inconceivable*, bych to měl nějak přeložit. Že my bysme měli tady kopat zákopy a zkoušet si plynový masky za nějaký národ daleko, o kterém nic nevíme. Prezident Beneš má knihu pamětí. To je tam jedna jako špatná věc, co ten *Chamberlain* nedělal nic negentropického, navíc nevěděli, přiznal, že nevědí nic o Československu. Proč bysme měli bojovat za... to je furt na přetřesu. Sice pomáháme Ukrajině, ale už jsou hlasy: Co, my nemáme tady na plyn, na elektřinu a máme strkat peníze... Já myslím, to je věčná otázka.

To bylo to, že bohužel v Británii, mám dojem, že nemají zájem o Evropu a že výsledek je *brexit* a že to dlouho potrvá, než se to spraví možná.

Jinak jsem začal o tom, co je můj *bugbear*, jsou standardy. Třeba formáty papíru. Dodneška není to ustálený na tom systému A. Já dostávám třeba z banky něco, co mně nevede do té *pollypocket*. Jiný takový příklad jsou zástrčky elektrické. Když jsem přišel v 68. do Británie, tak bylo několik typů. Byly hranatý kolíky, kulatý kolíky, nakonec se to ustálilo na těch hranatých kolících. Ta zástrčka je výborná, tedka už, ale musela se vylepšovat, protože ty kolíky byly obnažené. Už byl kontakt, ale kolíky nebylo to zasunutý úplně. A manželka jednoho kolegy mi řekla: Dětská ruka je velmi malá, ta se tam dostane, ale i dospělý musí dát pozor. Teď už to vyřešili tak, že to tam je uřezaný, je to zúžený, je tam kus plastiku, takže se člověk nedotkne těch vodičů, nemůže se dotknout. Teď už je to dobrý, je tam i pojistka, což v České republice není pojistka přímo v té zástrčce, je to víc lepší, dimenzovaný. A taky ten zemnicí kolík otvírá tu záklopku na ty dvě další, čili tam nemůžete strkat dráty, což jsem s oblibou doma dělal. To jsem tam strčil, si pamatuju, byl takovej šlaušek od fotoaparátu, tzv. *remote trigger*, ta spoušť, drátová spoušť se tomu, myslím, řekne. Slyším otce: Vlasto, zase nejde proud. Takže to je tady lepší, ty zásuvky.

Ale jsou další věci. Kvalita bydlení. Tyto všechny domy jsou kategorie G, teda maximálně nevhodná. Což je i v České republice. Ale tady, když jsem přišel v 68., všude jednoduchý okna, to se mrzlo. Já jsem byl na pronájmu v *Aberdeenu*, tam bylo obrovský tzv. *bay window*, třídlílné a vysunutý zálivové okno, *bay*. Strašná zima. Já jsem se tetelil u nějakých kamínek 1 kW elektrické. Tak jdu za *landlordem*, co mi pronajímá, a říkám: Tady je ústřední topení, co se děje? Byl prosinec. On povídá: My to zapínáme jen když je velmi, velmi zima. Pochopitelně, nebo ty ztráty byly obrovský, tak teď už je to tady lepší, jsou dvojitý skla. Kultura bydlení tu byla špatná a teď i na to doplácí, že ten *housing stock* je mizernej a tady se topí pánu Bohu do oken, řečeno.

Věra Mužíková

Stropy vysoký.

Pavel Nesvadba

No, to by mi ani tak nevadilo. Já mám rád vysoký stropy, nebo to je takový lepší, ale to by se dalo izolovat. Problém je střecha hlavně, tam jde 30 % do luftu, a ty stěny. Já přemýšlím izolovat ten dům aspoň z té jedné strany, kde nemáme okna, a to teď se o tom dumá. No říkají, že je energetická krize, strašný ceny energií a tady je to špatný, nebo, já myslím, polovina energie, nebo třetina nebo zase nevím ty statistiky, ale je na vytápění bytů, obytných, *dwelling*s já bych řekl, *dwelling*s.

Věra Mužíková

Pane Nesvadbo, já Vám mockrát děkuju za Vaše úžasné vyprávění, za obohacující Vaše životní zážitky a vzpomínky a věřím, že to bude zajímavé i pro čtenáře nebo posluchače. A přeju Vám hodně zdraví a ještě jednou mockrát děkuji. Na shledanou.

Pavel Nesvadba

Já Vám také děkuji za tuto skvělou příležitost něco dát do systému z mého systému a doufám, že to někomu bude dobré. Děkuji za tu příležitost, děkuju za setkání, děkuju, že jste poslouchala moje blábolení po asi tři hodiny tady a že z toho bude nějaký užitek. Takže děkuji a taky Vám přeju všechno nejlepší v životě.

Věra Mužíková

Děkuju mockrát. Na shledanou.

Pavel Nesvadba

Na shledanou.